

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В ГАЛИЧИНІ ТА ПРОЦЕСИ МОДЕРНІЗАЦІЇ В АВСТРО-УГОРЩИНІ (1900-1918 рр.) В ІСТОРИОГРАФІЇ

Розглянуто зміст модернізаційних процесів в Австро-Угорщині у 1900-1918 роках; встановлено склад основних політичних угруповань у Галичині, проаналізовано їх цілі і напрями; висвітлено проблеми польсько-українських відносин та їх вплив на модернізацію політичної системи імперії. Основну увагу акцентовано на відображенні визначеної проблеми в історіографії.

Ключові слова: Галичина, Австро-Угорщина, українці, поляки, консерватори.

А. А. Кучеренко,
*Херсонский государственный университет,
г. Херсон, Украина*

УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ГАЛИЦИИ И ПРОЦЕССЫ МОДЕРНИЗАЦИИ В АВСТРО-ВЕНГРИИ (1900-1918 гг.) В ИСТОРИОГРАФИИ

Рассмотрено содержание модернизационных процессов в Австро-Венгрии в 1900-1918 годах; установлен состав основных политических группировок в Галиции, проанализированы их цели и направления; освещены проблемы польско-украинских отношений и их влияние на модернизацию политической системы империи. Основное внимание акцентировано на отражении данной проблемы в историографии.

Ключевые слова: Галиция, Австро-Венгрия, украинцы, поляки, консерваторы.

Alla Kucherenko,
*Kherson state university,
Kherson, Ukraine*

UKRAINIAN-POLISH RELATIONS IN GALICIA AND MODERNIZATION PROCESSES IN AUSTRIA-HUNGARY (1900-1918) IN THE HISTORIOGRAPHY

The study of modernization processes in Austria-Hungary in 1900-1918 arouses great interest in modern historiography. The significance of this problem is caused by a considerable influence of the modernization on the society, its ideological, political and social relations and values. Modernization may unfavourably affect the internal situation of the country; result in its political disruption. Under these conditions, the political factors, which ensure stable state development, are a matter of much consequence. An example of such a force can be a grouping of "Cracow conservatives" in Austria-Hungary, who tried to give the political changes in the country in the early twentieth century manageable character and positive dynamics. Lack of knowledge of this group activity in the context of the political system crisis in Austria before the World War I defines the urgency of this issue.

The development of modernization processes at the turn of the XIX and XX centuries stimulated the socio-economic and political changes in the empires of Central and Eastern Europe. In Austria-Hungary the manifestation of this tendency was an attempt to democratize the political system. An important step in this direction was the adoption in 1907 of a new law on the parliamentary elections (reichsrat), according to which the right to vote was given to all men, who reached the age of 24. Reforming the electoral law, the ruling circles of Vienna hoped that the extension of the voting right would help to reduce ethnic conflicts in the parliament.

As a result of the general voting right establishment the Ukrainian parliamentary representative office significantly strengthened. If in 1901 they had 9 seats, when in 1907 their number increased to 32. The National Democratic Party became the main Ukrainian political force: in 1907 it got 22 seats in the parliament.

However, we should bear in mind that the Galician government and all its institutions diligently protected the interests of the Austrian Government and the Polish magnates in Galicia, conducted stable chauvinistic policies. Galician government and the whole body of the colonial administration ceased its activities in October 1918 due to with the collapse of the multinational Austro-Hungarian Empire.

Key words: Galicia, Austria-Hungary, Ukrainian, Polish, conservatives.

У сучасній історичній науці все більший інтерес викликає дослідження модернізаційних процесів у Австро-Угорщині в період 1900-1918 рр. Значимість цієї проблеми обумовлена суттєвим впливом модернізації на суспільні відносини, ідейно-політичні та соціальні процеси, ціннісні орієнтири. Модернізація може як позитивно так і негативно позначитися на внутрішньому становищі країни, привести її до політичної дезорганізації. В таких умовах особливе значення відіграють політичні фактори, які забезпечують стабільний розвиток держави. Прикладом сили на яку могла опертися центральна влада слугує угруповання «краківських консерваторів» в Австро-Угорщині, що намагалися надати політичним змінам в країні на початку ХХ століття керований характер і позитивну динаміку. Значну увагу консерватори приділяли осмисленню шляхів збереження позицій землевласницької знаті як впливової соціальної сили в галицькому суспільстві. Вони вважали шляхту органічною частиною національної спадщини польського народу, носієм культури. Цінність її політичного капіталу консерватори бачили в її досвіді управлінської діяльності, зв'язках при Віденському дворі та в бюрократичних структурах імперії, здатності мислити загальнонаціональними категоріями. Шляхта розглядалась і як фактор збереження польського впливу на сході краю, де домінувало українське населення. Недостатня вивченість діяльності цього угруповання в контексті кризи політичної системи Австро-Угорщини напередодні Першої світової війни й визначила спеціальне звернення до цього питання. Маємо зазначити, що вже наприкінці ХІХ – початку ХХ століття краківські консерватори (у вужчому розумінні «краківська історична школа») отримали в наукових колах серйозного опонента з боку «варшавської історичної школи».

Економічна і політична криза початку ХХ століття стимулювала центральну владу шукати вихід із становища. Розвиток модернізаційних процесів на зламі ХІХ і ХХ століть стимулював соціально-економічні та політичні зміни в імперіях Центральної й Східної Європи. В Австро-Угорщині проявом цієї тенденції стало намагання демократизувати політичну систему. Важливим кроком у цьому напрямі було прийняття в 1907 році нового закону про вибори до парламенту (рейхсрату), відповідно до якого виборче право надавалося всім мужчинам, що досягли 24-річного віку. Реформуючи виборче законодавство, правлячі кола Відня розраховували на те, що розширення виборчого права допоможе ослабити градус міжнародних протиріч у парламенті [12, с. 79].

Помітне перегруповання сил відбулося в польському таборі. За підсумками парламентських виборі 1907 року соціалісти отримали в Галичині – 4, національні демократи – 16, а людовці – 17 депутатських мандатів у рейхсраті. Важливою опорою центральної влади стало Польське коло. На думку Р. Канна, в умовах політичної нестабільності Польське коло було одним із найбільш відданих уряду парламентських блоків [4, с. 390]. Політична боротьба у середовищі польських політичних партій і угруповань вела до постійних і тимчасових об'єднань. Так, лідер «краківських консерваторів» М. Бобжинський у своїх публікаціях намагався пояснити власні дії, обстоював правоту втілюваної політики. У встановленні у 1907 році зв'язків із Польською селянською партією на чолі з Я. Стапінським він вбачав бажання «станьчиків» припинити конфронтацію між поміщиками і селянством Галичини та вказав на позитивні наслідки цієї співпраці [3, с. 328-329]. Інший «краківський консерватор»,

С. Естрейхер, підкреслював бажання своєї партії забезпечити польське домінування в Галичині, вказував на її антиросійську позицію.

У результаті встановлення загального виборчого права помітно зміцнилось і парламентське представництво українців. Якщо в 1901 році вони посідали в рейхсраті 9 мандатів, то в 1907 році – вже 32. Основною українською політичною силою стала Національно-демократична партія: в 1907 році вона отримала 22 місця в парламенті [16, с. 443-444, 573-574].

Одним із проявів суспільно-політичної кризи в Австро-Угорщині на початку ХХ століття було зростання відкритої та прихованої корупції. Для забезпечення парламентської підтримки уряд вдавався до різного роду «задобрювання» партій. Як саркастично відмітив сучасник тих подій, ліберальний політик І. Редліх, уряд набував авторитету лише під час *«кормління самих різноманітних тварин, що гризлися між собою за корм»*. *«Кормом у нас, – зазначав він, – є, по-перше, розмір грошової винагороди депутатів, по-друге, можливість впливати на владу, особливо в ситуації прийому на державну службу, заміщення дохідних посад ... на кінець, виконання особливих побажань громад, земель і областей, коли все зводилося до надання їм державних фінансів, і, по-третє, для великих тварин – міністерські портфелі та по можливості збільшені до 20 тисяч крон – міністерські зарплати»* [6, с. 90]. Відомий «краківський консерватор» і товариш М. Бобжинського С. Тарновський підкреслював, що саме з встановленням курії «загального виборчого права» розпочався занепад австрійського парламентаризму [7, с. 35]. Краківські консерватори проводили прагматичну політику при вирішенні питання стосовно реформи крайової виборчої системи. Будучи переконаними в недостатній зрілості галицького суспільства і його неготовності до радикальних перемін виборчого права, вони, тем не менше, йшли на поступки і шукали компромісу з лівими та демократичними силами в реформуванні крайового виборчого законодавства.

Позиція польських консерваторів мала принципове значення під час голосування за більш демократичну виборчу реформу

(1906 р.). Знаючи про їх негативне ставлення до радикальних змін виборчої системи, імператор Австро-Угорщини Франц Йосип вирішив особисто зустрітися з лідером «краківських консерваторів», намісником Галичини А. Потоцьким і переконати його в необхідності прийняття реформи. У відповідь на небажання намісника підтримати виборчий законопроект імператор нагадав, що він особисто багато зробив для поляків, причому не тільки в Австро-Угорщині. Високо оцінивши підтримку, яку польські політики надавали монархії впродовж багатьох років, Франц Йосип все ж зазначив, що якщо поляки будуть противитися реформі, то ставлення до них буде переглянуто. Незважаючи на таку загрозу, намісник не поспішав здаватися. *«В цьому питанні я можу підпорядкуватися не побажанням Вашої Великості, а тільки наказу»*. *«Ну, так я Вам наказую!»* – заявив імператор [5, с. 79].

Окрім представницьких органів влади важливе місце відводилося наміснику. При намісництві створювалась і діяла постійна змішана комісія під головуванням та керівництвом намісника чи призначеного ним заступника з намісницького правління. До її складу належали радники намісництва і члени вищого суду в Галичині у рівній кількості. До її компетенції входив розгляд справ, що стосувалися особового складу та посадових осіб повітів (подання міністерству внутрішніх справ трьох кандидатів на заміщення посади повітового старости, призначення його заступника, а у випадку необхідності актуаріуса, накладення стягнень за дисциплінарні проступки, надання відпусток тощо). Рішення комісія приймала простою більшістю голосів. Крім того, намісник (чи його заступник) могли призупинити виконання будь-якого рішення комісії та передати його голові вищого судового органу краю. В такому випадку справу вирішували за спільною згодою голови судового органу і намісника (крім тих випадків, коли справа мала бути вирішена міністерством). Якщо вони не знаходили компромісу, то справу передавали на розгляд міністерству внутрішніх справ, яке приймало рішення з погодженням із міністерством юстиції. Більше того, якщо намісник вважав, що випадок нагальний, він мав право видавати рішення у

зазначених справах самостійно під свою відповідальність. У такому випадку був зобов'язаний повідомити про це міністерство внутрішніх справ і змішану комісію [24, с. 16].

До компетенції Галицького намісництва входило підтримання встановленого правопорядку, поліцейського нагляду, питання освіти, релігійних культів, торгівлі, промисловості, сільського господарства, будівництва. Намісництво самостійно керувало найважливішими справами Галичини, в решті випадків воно діяло через повітові органи влади та органи місцевого самоврядування. Діяльність намісника у межах його компетенції практично не була обмеженою ні місцевими представницькими органами, ні навіть відповідними міністерствами. Більше того, деякі галицькі намісники заявляли, що ніякі міністерства не можуть втручатися у їхню роботу [23, с. 103].

Галицьке намісництво видавало три урядові газети: «Народний часопис» (українською мовою), «Gazeta Lwowska» (польською мовою), «Lemberger Zeitung» (німецькою мовою).

У намісництві, як і в усьому апараті управління Східної Галичини, працювали майже винятково представники панівної польської національності, які вороже ставилися до українців, і, використовуючи своє службове становище, на кожному кроці обмежували права та інтереси українського населення краю. Майже всі галицькі намісники (11 із 17) були польські магнати, які в переважній більшості вороже ставилися до українського населення краю. Намісникові підлягали поліція, крайові, повітові, міські й сільські органи управління. За вказівками намісника, їх головне завдання зводилося до придушення навіть найменшого невдоволення австрійським пануванням. Прикладом може слугувати таємне розпорядження намісника А. Потоцького від 27 листопада 1903 року, яким він зобов'язав усіх повітових старост і начальників управління поліції у Львові і Кракові негайно повідомляти про участь шкільної молоді в політичних демонстраціях [17, арк. 8]. Іншим розпорядженням від 28 квітня 1904 року він зобов'язав повітових старост Східної Галичини і начальника управління поліції у

Львові телеграфом повідомляти керівництво намісництва про всі події в повітах, які можуть мати політичне значення, а також про вжиті заходи [18, арк. 2]. Очевидно, за таку діяльність граф А. Потоцький був віднесений до ворогів українського народу і під час прийому в квітні 1908 року його вбив студент Львівського університету М. Січинський, вбачаючи в цій акції справедливу помсту за вчинену кривду галицьким українцям. *«Я дійшов до переконання, – говорив він на суді, – що граф Потоцький вороже відноситься до трудящих класів кожного народу в Галичині, а мого народу зокрема»* [13, с. 52]. І, звичайно, хоч цим терористичним актом М. Січинський не поліпшив долі поневолених, його надзвичайно відважний і самовідданий вчинок сколихнув широкі маси населення, став відомим далеко за межами краю.

Польська шовіністична пропаганда використала факт вбивства А. Потоцького для найпідліших цькувань проти українського народу. Передусім, невдовзі була досить об'ємна книга з детальним описом вбивства і тенденційно підібраними фрагментами української і польської преси [9]. У середині травня 1908 року краківські консерватори провели нараду, на якій професор Ягеллонського університету священник В. Хотковський із приводу вбивства М. Січинським намісника голосливо заявив, що кожний українець ненавидить поляків. Українців він назвав народом дурнів, ледарів, поганої слави, а з такими, за його словами, неможлива чесна боротьба, а відтак їх треба знищувати всякими засобами [21, с. 16].

Вчинок М. Січинського викликав дискусію й в українському таборі – від схвалення до засудження. Не залишилася осторонь цих подій церква. *«Коли роком пізніше від кулі українського студента загинув намісник Анджей Потоцький, митрополит відразу засудив той вчинок, не вбачаючи для нього виправдання навіть зважаючи на патріотичні пориви вбивці. Та однозначна позиція архієпискупа викликала лавину брутальних звинувачень стосовно нього з боку націоналістично налаштованих українських політиків і газет. Закидали йому його польське походження, також класовий зв'язок із загиблим. Тим часом митрополит Шепти-*

цький впродовж всього того часу був переконаним противником насилля і терору, які не відповідали християнській моралі в проявах суспільного життя» [8, с. 109].

Після загибелі А. Потоцького намісником Галичини став краківський консерватор М. Бобжинський. Оцінюючи свою діяльність на посту намісника, М. Бобжинський відмітив, що старався зберегти політичну безпристрасність у роботі крайової адміністрації і підтримувати мирний розвиток відносин між польським і українським народами. Дослідженням політики М. Бобжинського стосовно українського питання спеціально займалась О. Аркуша [10]. Вона позитивно оцінила дії консерватора в урегулюванні польсько-українських протиріч. Тим не менше, на її думку, дії М. Бобжинського не підтримала значна частина польської спільноти, яка зберігала елементи імперської психології стосовно українців і була не готова сприймати їх як рівноправного партнера [11, с. 79]. Загалом українські дослідники солідарні у визнанні того, що у порівнянні з іншими польськими партіями «краківські консерватори» займали більш конструктивну позицію в урегулюванні польсько-українських відносин, виражаючи готовність йти на певні політичні поступки [14; 15, с. 93; 22, с. 26].

Історія «краківського консерватизму» не залишилась без уваги і в працях російських дослідників. У дореволюційний період аналізом наукової спадщини «краківських консерваторів» займався знаний російський вчений М. І. Карєєв. У «краківських консерваторів» він високо поцінював прагнення пізнати об'єктивну історичну істину та критичне ставлення до минулого Польщі. Серед істориків цього напрямку М. І. Карєєв виділяв М. Бобжинського. Він звернув увагу на велику роль сильної урядової влади в концепції польського історика, на засудження М. Бобжинським «плантаторської» політики поляків на східних землях Речі Посполитої, що стало однією з суттєвих причин польсько-козацьких війн.

Соціально-економічне життя українців, їх політичні права й при наміснику М. Бобжинському були обмеженими. Український депутат С. Дністрянський в грудні 1912 року з трибуни австрійського парламенту підкреслював, що «...у Галицькому намісництві,

як і в повітових старостах Галичини, українських службовців майже немає, а ті, які, як виняток, там і є, мусять відректися від свого патріотизму і всі сили віддати на послуги польської політики проти українців... Становище українців у Галичині є прямо безвихідне ... Польські чиновники знають із досвіду, що за всі беззаконня на шкоду українців вони не тільки не будуть покарані, а, навпаки, за це чекає їх ще похвала» [2, с. 333].

Новий виборчий закон 1914 року, що регулював вибори в Галицький сейм, за своїми основними параметрами відповідав стратегічній установці консерваторів – здійснити поступову демократизацію регіональної політичної системи. «Станьчикам» вдалося добитися принципової згоди «подоляків» на реформування місцевого самоврядування, яке передбачало підключення шляхти до вирішення загальних справ разом із селянством. Крім того, консерватори добились згоди інших політичних партій враховувати інтереси шляхти при створенні нової моделі місцевого самоврядування. Хіба, що з польськими національними демократами компроміс виявився недосяжним. Однією з головних причин конфронтації були різні підходи «станьчиків» і ендеків до українського питання. Діячі правіці рахували політику останніх вкрай націоналістичною, деструктивною, направленою на боротьбу з українцями. Побоювання консерваторів викликали і намагання національних демократів до завоювання лідерських позицій у польському суспільстві, витіснення «станьчиків» на периферію політичного життя.

У роки Першої світової війни з метою відбудови зруйнованого народного господарства розпорядженням Галицького намісництва від 25 травня 1916 року був створений як його складова частина Крайовий центр для господарської відбудови Галичини, а для працевлаштування інвалідів і допомоги дітям, батьки яких загинули на фронті, – Крайова комісія опіки над інвалідами [19, арк. 138-139]. Для допомоги Центру створено дорадчий орган – Прибічну раду для господарської відбудови Галичини. Вона складалася з 38 членів, з яких 6 призначав крайовий комітет (виконавчий орган крайового сейму), а решту, 32 члени – намісник.

Прибична рада поділялася на три секції: 1) відбудови зруйнованих сіл і міст, 2) відбудови сільського і міського господарства, 3) відбудови ремесла, промисловості та торгівлі. За потребою для допомоги секціям могли створюватися повітові прибичні ради. Розпорядженням намісника К. Г. Гуїна від 14 квітня 1917 року було реорганізовано Крайове господарське управління і поділено його на три відділи. До першого відділу відносилися організація постачання населення продуктами харчування, регулювання і встановлення максимальних цін та боротьба із спекуляцією. Другий відділ видав справами обороту і споживання хліба та виробів з борошна. Третій відділ здійснював контроль за належним виконанням усіх постанов і розпоряджень, що стосувалися двох попередніх відділів [20, арк. 2].

Таким чином, в умовах втрати політичної стабільності, посилення міжнаціональних

протиріч і кризи парламентської системи Австро-Угорщини «краківські консерватори» були конструктивною політичною силою. Виступаючи з позицій австрійського патріотизму, соціального і національного миру, добиваючись згуртування народів Австро-Угорщини перед лицем зовнішніх загроз, «краківські консерватори» зберегли вплив при дворі та розглядалися в якості важливої опори центральної влади у важких умовах політичного розвитку держави на початку ХХ століття. Галицьке намісництво та всі установи при ньому ретельно захищали інтереси австрійського уряду і польських магнатів у Галичині, проводили цілеспрямовану шовіністичну політику. Галицьке намісництво, як і весь апарат колоніального управління Галичиною, припинило свою діяльність в жовтні 1918 року в зв'язку із розпадом багатонаціональної Австро-Угорщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bobrzynski M. Dzieje Polski w zarysie. – Warszawa, 1931. – Т. 3.
2. Bobrzynski M. Z moich pamietnikow. – Wroclaw; Krakow, 1957.
3. Bobrzynski M. Dyalog o zasadach i kompromisach. – Krakow, 1916.
4. Przegląd polityczny // Przegląd Polski. – 1912. – Т. 184. – № 552. – З. 12 (czerwiec)
5. Schicksaljahre Osterreichs 1908-1919. Das politische Tagebuch Josef Redlichs. – Graz; Koln, 1954. – Bd. 2.
6. Sprawozdania stenograficzne z posiedzen Sejmu Krajowego Krolestwa Galicji i Lodomerii. Posiedzenie z dnia listopada 1905 r.
7. Stępień S. Stanowisko metropolity Szeptyckiego wobec zjawiska terroru politycznego // Metropolita Andrzej Szeptycki... – Zięba, 1994.
8. Zielinski Z. Die Ermordung des Staatshalters Grafen Andreas Potocki. Materialien zur Beurteilung des ukrainischen Terrorismus in Galizien. – Wien : Leipzig, 1908.
9. Аркуша О. Міхал Бобжинський та українське питання в Галичині // Вісник Львівського університету. – Сер. істор. – Львів, 2000. – Вип. 35-36.
10. Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6.
11. Балухтин М. А. Австрійський парламентаризм и «краковские консерваторы» накануне Первой мировой войны // Вестник Пермского университета. – 2009. – Серия: История. – Вып. 1(8).
12. Веселовський Я., Лозинський М. Як судили Мирослава Січинського. – Львів, 1910.
13. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський: цісарські намісники Галичини. 1903-1913. – Рим, 1987.
14. Зашкильняк Л. А. Польское национальное движение и украинский вопрос на рубеже ХІХ – ХХ вв. // Актуальные проблемы славянской истории ХІХ и ХХ веков: к 60-летию проф. Моск. гос. ун-та Г. Ф. Матвеева. – М., 2003.
15. Kann R. A. Geschichte des Habsburgerreiches. 1526-1918 / R. A. Kann. – Wien; Koln; Graz, 1982.
16. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914: на підставі споминів / К. Левицький. – Львів, 1926.
17. Держархів Львівської обл., ф. 350, оп. 1, спр. 2776.
18. Там само, ф. 350, оп. 1, спр. 2839.
19. Там само, ф. 350, оп. 1, спр. 4246.
20. Там само, ф. 350, оп. 1, спр. 4401.
21. Михайлів М. Новий «Projekt na zniszczenie Rusi» або як польські гнобителі збираються знищити українсько-руський народ. – Львів, 1909.

22. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ століття (1902-1914). – Львів, 2002.
23. Моряк-Протопова Х. Правовий статус та повноваження Галицького намісництва (1849-1918 рр.) // Вісник Львівського університету. – Серія юрид. – 2011. – Вип. 52.
24. Утвержденные Императором 14 Сентября 1852 г. Постановления об учреждении и порядке действий окружных установлений (Bezirksamter) // Областное, административное и общинное устройство Галиции по австрийскому законодательству. – Петроград : Государственная Тип., 1915.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Верменич Я. В.*, д.і.н., проф.; *Тригуб П. М.*, д.і.н., проф.

© Кучеренко А. А., 2013

Дата надходження статті до редколегії 23.03.2013